

УДК 341.171

ЕВОЛЮЦІЯ НОРМАТИВНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У СФЕРІ ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ

Орехов Сергій Миколайович,

докторант

(Інститут законодавства Верховної Ради
України, м. Київ, Україна)

У статті визначено аспекти розвитку правової доктрини щодо становлення взаємодії України та ЄС у сфері охорони довкілля. Досліджено відповідні доктринальні погляди вітчизняних авторів, висвітлено природоохоронний вимір наднаціональних і національних програмних та планових актів, які схвалювалися з питань реалізації норм права ЄС в Україні та їх адаптації.

Ключові слова: адаптація права ЄС, екологічне право ЄС, реалізація права ЄС, програмне регулювання, природоохоронне законодавство.

EVOLUTION OF NORMATIVE PROVIDING THE COOPERATION BETWEEN UKRAINE AND EU IN AREA OF ENVIRONMENTAL PROTECTION

Oriekhov Serhii Mykolaiovych,

Doctoral Candidate

(Institute of Legislation of the Verkhovna
Rada of Ukraine, Kyiv, Ukraine)

The article outlines the aspects of the development of the legal doctrine regarding the establishment of Ukraine-EU cooperation in the area of environmental protection. The relevant doctrinal views of contemporary authors are explored, the nature protection dimension of supranational and national program and planning acts, which was approved on the issues of implementation of EU law in Ukraine and its adaptation, was highlighted.

Key words: adaptation the EU law, EU environmental law, realization the EU law, program regulation, environmental legislation.

Питання реалізації норм і стандартів ЄС у сфері охорони довкілля, адаптації до таких стандартів профільного законодавства набули значущості вже в перші роки незалежності України. Водночас національна правова доктрина тривалий час приділяла цим аспектам порівняно невелику увагу. У монографічних роботах вітчизняних авторів, як правило, згадувалася сама потреба такої реалізації та вказувалися окремі ключові документи ЄС з питань охорони довкілля. У цьому контексті можна навести праці таких учених, як О.А. Бакай, Г.А. Гурська, Т.І. Діденко, Л.М. Здоровко, В.А. Зуєв, А.В. Котелевець, С.В. Кузнецова, Н.О. Комісарук, К.О. Лозицька, О.О. Орендарець, І.Л. Радик, М.О. Фролов, С.В. Шарапова, та інших.

Певним винятком треба вважати монографічне дослідження В.І. Лоза «Правові основи екологічної політики ЄС», у якому автор приділив значну увагу відповідним адаптаційним та інтегративним процесам. В.І. Лозо відстоював потребу розбудови «правових основ ресурсно-сировинної і енергетичної системи» України з урахуванням досвіду екологічної стратегії ЄС. Описуючи чинні тоді акти з питань взаємодії

ЄС та України, цей автор констатував, що «рівень прагнень» ЄС під час його взаємодії з третіми державами залежить від ступеня виконання ними «пріоритетних екологічно-правових завдань» стосовно їх наближення до ЄС [3, с. 3, 4], з чим, загалом, варто погодитися.

Водночас замість конкретних пропозицій із відповідних змін вітчизняного законодавства у висновках роботи В.І. Лоза йдеться про потребу врахування «місцевих умов» і перевірку «життєздатності» змін в умовах «власних правових традицій та звичаїв народу» [3, с. 27]. Також варто вказати на дослідження аспектів правової охорони біорізноманітності в Україні та ЄС у дисертації Р.А. Казак 2017 р. Попри спеціалізацію роботи, автор доходить висновку про наявність у вітчизняному екологічному праві «невпорядкованого імпорту з європейського та міжнародного законодавства» та про недотримання у ньому правил однозначності, стійкості термінів, про «загальну безсистемність термінології» [2, с. 15, 16].

Водночас у спеціалізованих творах українських авторів із права ЄС механізми реалізації й імплементації норм права ЄС, їх адаптації в Україні отримали більшу увагу, але при цьому аспектам галузевої адаптації, зокрема, з питань екологічного права, значна увага не приділялася. Наведене дає змогу констатувати актуальність визначення реального змісту еволюції нормативного забезпечення взаємодії України та ЄС у сфері охорони довкілля, що треба визначити метою статті. До її завдань треба зарахувати аналіз змісту наднаціональних і національних програмних та планових актів, які схвалювалися з питань реалізації норм права ЄС в Україні та їх адаптації, їх хронологічне та тематичне порівняння за змістом, аналіз ступенів успішності їх виконання.

Вбачається, що початок реального застосування стандартів охорони довкілля ЄС в Україні треба пов'язати із набуттям чинності у березні 1998 р. Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими співтовариствами та їхніми державами-членами від 14 червня 1994 р. До пріоритетів співробітництва цією статтею Угоди було віднесено моніторинг забруднення, оцінку стану довкілля та його відновлення, системи інформації в цій сфері; боротьбу із забрудненням атмосферного повітря та води; екологічно безпечне виробництво, сільське господарство, використання енергії та хімічних речовин; якість води; знищення відходів, захист лісів; збереження біологічної різноманітності; планування землекористування; глобальні кліматичні зміни; екологічну освіту тощо [30].

Формою відображення вказаних приписів Угоди 1994 р. та Спільної стратегії щодо України, схваленої Європейською Радою 11 грудня 1999 р., треба вважати главу 9 «Співробітництво у галузі охорони довкілля» Стратегії інтеграції України до ЄС, затвердженої Указом Президента України від 11 червня 1998 р. № 615/98, яка визначила Угоду 1994 р. та міжнародні угоди з питань довкілля базисом державної політики задля формування «загальноєвропейського екологічного простору» [28]. Детальніше положення Угоди 1994 р. були розвинені в підрозділі 11.1 розділу 11 «Якість життя та навколишнього природного середовища» Програми інтеграції України до ЄС, схваленої Указом Президента України від 14 вересня 2000 р. № 1072 [26].

Наступним важливим актом із питань посилення взаємодії ЄС та України став План дій «Україна – ЄС», схвалений Кабінетом Міністрів України (далі – КМУ) 12 лютого 2005 р. та Радою з питань співробітництва між Україною і ЄС 21 лютого 2005 р. [4]. План дій 2005 р. мав окремий розділ «Навколишнє середовище», який за структурою відтворювався й у щорічних Заходах щодо виконання Плану дій «Україна – ЄС» у 2005, 2006 та 2007 рр. відповідно; ці Заходи схвалювалися розпорядженнями КМУ від 22 квітня 2005 р. № 117-р [7], від 27 квітня 2006 р. № 243-р [8] та від 26 квітня 2007 р. № 238-р [9].

Цікаво, що не всі приписи Плану дій 2005 р. послідовно реалізовувалися в Заходах. Наприклад, ст. 15 Плану «Реалізація заходів для забезпечення створення умов якісного управління у сфері навколишнього середовища та започаткування їхнього впровадження» містила три компоненти, лише один з яких був відтвореним послідовно у Заходах 2005–2007 рр. Цей компонент стосувався зміцнення структур і процедур, необхідних для оцінки впливу на довкілля, включно з транскордонними питаннями, впровадження комунікаційних стратегій стосовно вигод політики у сфері охорони довкілля; підтримки суб'єктів громадянського суспільства та місцевих органів влади. Ст. 17 Плану заходів 2005 р. передбачалося розширення співробітництва у сфері навколишнього середовища, у Заходах 2005–2007 рр. відображалися такі компоненти цієї статті, як впровадження положення Кіотського протоколу та Рамкової конвенції ООН зі зміну клімату, визначення можливостей розширення регіонального співробітництва з країнами-сусідами, особливо щодо транскордонних питань. Інші компоненти цієї статті Плану не набули поширення в подальших Заходах з його реалізації [4].

Варто вказати, що Заходи щодо виконання у 2008 р. Плану дій «Україна – ЄС», схвалені розпорядженням КМУ від 6 серпня 2008 р. № 1072-р, мали відмінність у структурі відповідних компонентів, не винесених, як раніше, в окрему частину Заходів. Низка наведених у Заходах на 2008 р. компонентів не була передбачена Планом 2005 р. та взагалі не стосувалася питань екологічного права ЄС [7].

Вартими уваги є також засоби реалізації вищезазначених Заходів 2005–2008 рр. стосовно Плану дій «Україна – ЄС», бо кожен щорічний Заходи містили розділ «Проекти та / або програми технічної допомоги з боку ЄС, держав-членів ЄС, інших донорів для підтримки реалізації Плану дій «Україна – ЄС» (із зазначенням суми коштів)». Найперші Заходи на 2005 р. містили дев'ять згадок про такі проекти і програми у сфері охорони довкілля, але з них лише п'ять стосувалися фінансування з боку ЄС чи країн ЄС [7].

Решта проектів фінансувалася з боку США, ООН чи Міжнародного банку реконструкції та розвитку не мала прив'язки до європейської інтеграції України. У Заходах 2006 р. згадувався лише один проект, але з фінансуванням з боку США, а не ЄС [8], у Заходах 2007 р. – три проекти, з яких один із фінансуванням США, інший – Японії, а третій – у рамках Регіональної програми дій «ТАСІС» 2006 р. «Підтримка виконання Кіотського протоколу» [9]. Заходи щодо виконання у 2008 р. Плану дій «Україна – ЄС» містили тільки поодинокі згадки про «залучення експертної допомоги держав-членів ЄС» [10].

Варто додати, що Порядок денний асоціації Україна – ЄС для підготовки та сприяння імплементації Угоди про асоціацію від 23 листопада 2009 р. містив аспекти охорони довкілля як із питань співробітництва у сфері енергетики, так й у вимірі імплементації актів права ЄС, розроблення Україною національних стратегій і планів у сфері екології, удосконалення законодавства, адміністративної практики тощо. Водночас цікавим є включення у Порядок 2009 р. списку підписаних і ратифікованих Україною та ЄС тринадцяти міжнародних угод у сфері охорони довкілля із констатацією потреби запровадження щодо них національних імплементаційних інструментів [5].

Варто вказати й на приписи у сфері охорони довкілля Планів першочергових заходів щодо інтеграції України до ЄС, які щорічно схвалювалися Кабінетом Міністрів України (далі – КМУ) у 2010–2013 рр. Стосовно цих документів, схвалених Урядом України ініціативно, Б.В. Бабін вказував, що такі національні програми «не є імплементаційними стосовно якоїсь конкретної міжнародної програми», але як засіб виконання Україною міжнародних зобов'язань, такі плани «передбачають реалізацію окремих міжнародних програмних актів» [1, с. 423, 424], що, перш за все, стосується саме програм ЄС.

Цікаво, що Плани першочергових заходів щодо інтеграції України до ЄС на 2010, 2011 та 2012 рр., схвалені розпорядженнями КМУ від 19 травня 2010 р. № 1073-р [13],

від 29 червня 2011 р. № 612-р [14] та від 5 квітня 2012 р. № 184-р [15] відповідно, по-спідовно передбачали розроблення проекту Стратегії національної екологічної політики на період до 2020 р. (у 2010 р.), розроблення порядку використання коштів ЄС в рамках Угоди про фінансування програми «Підтримка реалізації Стратегії національної екологічної політики України» (2011 р.) та використання цих коштів у 2012 р. Водночас План першочергових заходів щодо інтеграції України до ЄС на 2013 р., схвалений розпорядженням КМУ від 13 лютого 2013 р. № 73-р, мав іншу спрямованість, він охоплював відкриття в Україні представництва Регіонального екологічного центру для Центральної та Східної Європи та приєднання України до двох проектів ЄС із питань утилізації пестицидів і зеленої економіки [16]. Отже, природоохоронні заходи цих планів мали досить фрагментарний характер.

Окрему увагу варто приділити Загальнодержавній програмі адаптації законодавства України до законодавства ЄС (далі – ЗПАЗУЗЄС), затвердженій Законом України від 18 березня 2004 р. № 1629-IV, як односторонньому програмному акту наближення вітчизняного права до норм актів ЄС. У розділі V ЗПАЗУЗЄС вказано, що на першому етапі її виконання пріоритетними сферами, в яких здійснюється адаптація законодавства України, є, зокрема, довкілля та охорона здоров'я та життя людей, тварин і рослин [6]. На виконання норм ЗПАЗУЗЄС (а також Прогресивного плану адаптації законодавства України до законодавства ЄС, схваленого на шостому засіданні Координаційної ради з адаптації законодавства України до законодавства ЄС [1, с. 424]) з 2005 р. щорічно урядовими розпорядженнями схвалюються Плани заходів.

Перший із таких Планів, затверджений розпорядженням КМУ від 16 червня 2005 р. № 201-р, у частині 12 «Імплементация положень *acquis communautaire* у сфері захисту довкілля» містив заходи лише з одного досить специфічного питання, а саме – з підготовки технічних регламентів із підтвердження відповідності колісних сільськогосподарських і лісгосподарських тракторів; уповноваженим органам влади приписувалося за рік здійснити адаптацію законодавства України до профільних директив Ради ЄС з цього питання [17]. Водночас План заходів щодо виконання у 2006 році ЗПАЗУЗЄС, схвалений розпорядженням КМУ від 15 березня 2006 р. № 151-р, у розділі 7 «Захист довкілля» основну увагу акцентував на актах права ЄС у сфері захисту атмосферного повітря [18].

Втім, із 2007 р. приписи розділу «Захист довкілля» щорічних Планів заходів стали охоплювати значну кількість актів ЄС та були структурованими за напрямками [19]. Треба вказати, що План заходів щодо виконання у 2008 р. ЗПАЗУЗЄС, схвалений розпорядженням КМУ від 11 червня 2008 р. № 821-р, мав аналогічну структуру заходів розділу «Захист довкілля», водночас більшість запропонованих для адаптації актів ЄС не згадувалася в попередніх планах [20]. Цікаво, що План заходів щодо виконання у 2009 р. ЗПАЗУЗЄС, схвалений розпорядженням КМУ від 15 квітня 2009 р. № 408-р, у розділі «Довкілля» мав подібну структуру, але із скороченням кількості заходів [21]. Також варто зазначити, що окремі заходи з адаптації повторювалися у Планах заходів декілька років поспіль.

Надалі щорічні Плани заходів також повторювали приписи попередніх Планів. Наприклад, План заходів щодо виконання у 2010 р. ЗПАЗУЗЄС, схвалений розпорядженням КМУ від 9 червня 2010 р. № 1196-р, вже не містив структури напрямів у розділі «Довкілля» та згадував в цій частині лише один акт права ЄС, не включений у попередні плани, а саме – директиву Ради ЄС від 27 червня 1985 р. № 85/337/ЄЕС [22]. План заходів щодо виконання у 2011 р. ЗПАЗУЗЄС, схвалений розпорядженням КМУ від 17 серпня 2011 р. № 790-р, також містив лише декілька новел, зокрема, щодо впорядкування рибальства [23]. План заходів щодо виконання у 2012 р. ЗПАЗУЗЄС,

схвалений розпорядженням КМУ від 28 березня 2012 р. № 156-р, повторював тези про потреби адаптації низки актів ЄС, вказаних у попередніх річних Планах [24].

Варто вказати на шляхи, якими щорічні Плани заходів щодо виконання ЗПАЗУЗЭС передбачали адаптацію законодавства України до актів права ЄС. Серед заходів Планів поширеними були вказівки загального характеру на потребу підготовки «проекту нормативно-правового акта» (актів чи плану) з певного напрямку, без визначення правової форми чи назви документа; у Плані 2007 р. таких заходів 8 із 12, у Плані 2008 р. таких 4 з 15, План 2009 р. не містив загальних заходів, у Плані 2010 р. також їх не було, у Плані 2011 р. їх було 3 із 7, у Плані 2012 р. – 7 з 10, так само як у Плані 2013 р. [17–25].

Водночас Плани містили й конкретні, часто повторювані протягом декількох років планування заходи щодо потреби опрацювання конкретного законопроекту чи змін до акта КМУ чи відомчого нормативного акта. На відміну від заходів загального характеру їх виконання легко відстежити через аналіз стану змін законодавства України, зокрема, констатувати невиконання окремих заходів у повному обсязі. Наприклад, попри планування, так і не було схвалено законів України «Про регулювання обсягів викиду та поглинання парникових газів» (Плани заходів 2007 р. та 2008 р.), «Про ландшафти» (Плани заходів 2007–2009 рр.), «Про затвердження Загальнодержавної цільової екологічної програми збереження, відтворення та невиснажливого використання біорізноманіття України на 2009–2027 рр.» (План заходів на 2008 р.), «Про захист озонного шару» (Плани заходів на 2010–2013 рр.), нової редакції Кодексу України про надра (План заходів на 2008 р.) та зміни до ст. 37 Закону «Про тваринний світ» щодо диких птахів (План заходів на 2010 р.), не було затверджено також Загальнодержавної програми охорони водних ресурсів України (План заходів на 2008 р.) [17–25].

Також Урядом України не було схвалено передбаченого Планом заходів за 2009 р. Порядку реєстрації, оцінки та видачі дозволів на виробництво і використання хімічних речовин та не було внесено змін до Положення про гігієнічну регламентацію та державну реєстрацію небезпечних факторів, затвердженого постановою КМУ від 13 червня 1995 р. № 420 (Плани заходів 2010–2011 рр.). Замість передбачених Планами заходів 2008–2009 рр. нових актів Уряду щодо реалізації в Україні Монреальського протоколу постановою КМУ від 2 червня 2010 р. № 397 було скасовано постанову КМУ від 28 грудня 1995 р. № 1062, якою регламентувалася організація виконання Монреальського протоколу з речовин, що руйнують озонний шар [27].

Замість запропонованих Планами заходів 2010–2013 рр. змін до постанови КМУ від 27 липня 1995 р. № 554 «Про перелік видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку» новий перелік видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку, був затверджений постановою КМУ від 28 серпня 2013 р. № 808 без посилання на акти ЄС, а до схвалення цієї постанови зміни до постанови 1995 р. № 554 з цих питань також не вносилися [12]. Попре вказану в Планах 2007–2008 рр. потребу внесення змін до постанови КМУ від 26 липня 2001 р. № 915 щодо утилізації відходів цей акт було скасовано цілком постановою КМУ від 18 березня 2015 р. № 128 (до 2015 р. зміни в постанову № 915 у контексті її адаптації до права ЄС також не вносилися). Передбачені Планами заходів 2007 р. та 2009 р. зміни до Порядку звільнення радіоактивних відходів і побічних радіоактивних матеріалів від регуляційного контролю 1997 р. не були реалізовані до скасування цього Порядку наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища та Міністерства охорони здоров'я від 26 липня 2010 р. № 296/621 [17–25].

Загалом, можна вказати лише на декілька схвалених, хоч і з значним запізненням, нормативних актів, передбачених Планами заходів, насамперед – це Закон України «Про ратифікацію Протоколу про стратегічну оцінку до Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище в транскордонному контексті» від 1 липня 2015 р. № 562-VIII [29], потреба якого згадувалася у Планах 2008–2013 рр. Також нова Методика розрахунку розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства про охорону та раціональне використання водних ресурсів,

затверджена наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 20 липня 2009 р. № 389 [11], може вважатися як виконання відповідних приписів Планів 2007–2009 рр., зокрема, щодо реалізації директиви 2006/11/ЄС.

Отже, можна дійти таких висновків. Національна вітчизняна доктрина екологічного права тривалий час мала здебільшого оглядовий підхід до реалізації в Україні норм права ЄС щодо охорони довкілля та до їх адаптації, навіть спеціальні дослідження з цих питань містили обмежену кількість конкретних пропозицій. Роботи ж українських фахівців із міжнародного та європейського права не приділяли значної уваги аспектам екологічного права ЄС, хоча й висвітлювали значущість для їх реалізації механізмів міжнародного програмного регулювання.

Початком адаптаційних процесів у сфері правового забезпечення охорони довкілля стало набуття чинності у 1998 р. Угоди про партнерство і співробітництво між Україною та ЄС 1994 р., розвиток її приписів у таких національних актах, як Стратегія інтеграції України до ЄС 1998 р. та Програма інтеграції України до ЄС 2000 р. Вказані процеси, насамперед нормопроектні, інтенсифікувалися після схвалення у 2005 р. Плану дій «Україна – ЄС», який мав розділ «Навколишнє середовище» із розширенням його приписів у щорічних Заходах щодо виконання Плану дій, що схвалювалися урядовими розпорядженнями в 2005–2008 рр.

Для цієї моделі адаптації характерним стало змішування євроінтеграційного вектора з намірами нормотворця щодо вирішення національних екологічних проблем та його прагненнями імплементації глобальних і регіональних міжнародних природоохоронних угод. Варто виділити порівняно невеликий рівень залучення коштів ЄС на адаптаційні заходи. Рівень виконання природоохоронних приписів Плану дій 2005 р. та Заходів 2005–2008 рр. варто визнати порівняно невеликим.

Наступний формат адаптації екологічного права ЄС було запроваджено після схвалення Порядку денного асоціації Україна – ЄС 2009 р. та щорічного затвердження Урядом України Планів першочергових заходів щодо інтеграції України до ЄС, природоохоронні заходи яких мали досить обмежений і фрагментарний характер. Паралельно із реалізацією Плану дій 2005 р. та Порядку денного 2009 р. з 2004 р. в Україні реалізується ініціативна Загальнодержавна програма адаптації законодавства України до законодавства ЄС, у розвиток якої з 2005 р. щорічно урядовими розпорядженнями схвалюються Плани заходів.

Треба констатувати неповноту природоохоронних приписів цих Планів заходів періоду 2005–2013 рр., часте повторювання в них невиконаних заходів попередніх Планів, відсутність визначених механізмів їх фінансування. У таких Планах заходів найпоширенішим варіантом адаптації конкретно визначених актів права ЄС з питань екології була констатація потреби підготовки проекту абстрактного нормативно-правового акта, актів чи плану з певного напрямку, без визначення правової форми, змісту чи назви документа, який мав би готуватися. Передбачені ж Планами 2005–2013 рр. окремі заходи щодо потреби опрацювання конкретного законопроекту, проекту акта Уряду чи відомчого нормативного акта, як правило, виконані не були. Практичний вимір впливу цієї ситуації на подальшу адаптацію екологічного права України до норм ЄС з охорони довкілля має стати підґрунтям додаткових наукових досліджень.

Список використаних джерел:

1. Бабін Б.В. Програмне регулювання в сучасному міжнародному праві: теоретичні та практичні аспекти: дис ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.11. Київ, 2012. 550 с.
2. Казак Р.А. Правові основи охорони біорізноманіття в Україні та Європейському Союзі у другій половині ХХ ст.: історико-правове дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. Х., 2017. 20 с.

3. Лозо В.І. Правові основи екологічної політики Європейського Союзу: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.06. Х., 2010. 36 с.

4. План дій «Україна – Європейський Союз» Європейська політика сусідства, схвалений Кабінетом Міністрів України 12 лютого 2005 р. та Радою з питань співробітництва між Україною і Європейським Союзом 21 лютого 2005 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_693.

5. Порядок денний асоціації Україна – ЄС для підготовки та сприяння імплементації Угоди про асоціацію від 23 листопада 2009 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_990.

6. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18 березня 2004 р. № 1629-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 29. Ст. 367.

7. Про затвердження заходів щодо виконання у 2005 р. Плану дій «Україна – ЄС»: розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 квітня 2005 р. № 117-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/117-2005-p>.

8. Про затвердження заходів щодо виконання у 2006 р. Плану дій «Україна – ЄС»: розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 квітня 2006 р. № 243-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/243-2006-p>.

9. Про затвердження заходів щодо виконання у 2007 р. Плану дій «Україна – ЄС»: розпорядження Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2007 р. № 238-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/238-2007-p>.

10. Про затвердження заходів щодо виконання у 2008 р. Плану дій «Україна – ЄС»: розпорядження Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2008 р. № 1072-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1072-2008-p>.

11. Про затвердження Методики розрахунку розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства про охорону та раціональне використання водних ресурсів: наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 20 липня 2009 р. № 389, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 14 серпня 2009 р. за № 767/16783. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0767-09>.

12. Про затвердження переліку видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку: постанова Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2013 р. № 808. Офіційний вісник України. 2013. № 87. Ст. 3221.

13. Про затвердження плану першочергових заходів щодо інтеграції України до Європейського Союзу на 2010 р.: розпорядження Кабінету Міністрів України від 19 травня 2010 р. № 1073-р. Урядовий кур'єр. 2010. 27 травня. № 94. С. 10–11.

14. Про затвердження плану першочергових заходів щодо інтеграції України до Європейського Союзу на 2011 р.: розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 червня 2011 р. № 612-р. Урядовий кур'єр. 2011. 29 липня. № 137. С. 7–8.

15. Про затвердження плану першочергових заходів щодо інтеграції України до Європейського Союзу на 2012 р.: розпорядження Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2012 р. № 184-р. Урядовий кур'єр. 2012. 10 квітня. № 65. С. 9–12.

16. Про затвердження плану першочергових заходів щодо інтеграції України до Європейського Союзу на 2013 р.: розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 лютого 2013 р. № 73-р. Урядовий кур'єр. 2013. 27 лютого. № 39. С. 8–10.

17. Про затвердження плану заходів щодо виконання у 2005 р. Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 червня 2005 р. № 201-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/201-2005-p>.

18. Про затвердження плану заходів щодо виконання у 2006 р. Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 березня 2006 р. № 151-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/151-2006-p>.

19. Про затвердження плану заходів щодо виконання у 2007 р. Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 березня 2007 р. № 90-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/90-2007-p>.

20. Про затвердження плану заходів щодо виконання у 2008 р. Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: розпорядження Кабінету Міністрів України від 11 червня 2008 р. № 821-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/821-2008-p>.

21. Про затвердження плану заходів щодо виконання у 2009 р. Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 квітня 2009 р. № 408-р. Урядовий кур'єр. 2009. 29 квітня. № 77. С. 9-12.

22. Про затвердження плану заходів щодо виконання у 2010 р. Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: розпорядження Кабінету Міністрів України від 9 червня 2010 р. № 1196-р. Урядовий кур'єр. 2010. 17 червня. № 109. С. 8-10.

23. Про затвердження плану заходів щодо виконання у 2011 р. Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 серпня 2011 р. № 790-р. Урядовий кур'єр. 2011. 16 жовтня. № 188. С. 6-10.

24. Про затвердження плану заходів щодо виконання у 2012 р. Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 березня 2012 р. № 156-р. Урядовий кур'єр. 2012. 14 червня. № 105. С. 7-9.

25. Про затвердження плану заходів щодо виконання у 2013 р. Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 березня 2013 р. № 157-р. Урядовий кур'єр. 2013. 16 квітня. № 71. С. 7-11.

26. Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу: Указ Президента України від 11 червня 1998 р. № 615/98. Офіційний вісник України. 1998. № 24. Ст. 870.

27. Про ліквідацію деяких консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів, утворених Кабінетом Міністрів України: постанова Кабінету Міністрів України від 2 червня 2010 р. № 397. Офіційний вісник України. 2010. № 41. Ст. 1356.

28. Про Програму інтеграції України до Європейського Союзу: Указ Президента України від 14 вересня 2000 р. № 1072/2000. Офіційний вісник України. 2000. № 39. Ст. 1648.

29. Про ратифікацію Протоколу про стратегічну екологічну оцінку до Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті: Закон України від 1 липня 2015 р. № 562-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 32. Ст. 319.

30. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими співтовариствами та їх державами-членами від 14 червня 1994 р. Офіційний вісник України. 2006. № 24. Ст. 1794.